

68. ДАДО. – Ф. 469. – Оп.1. – Спр. 1.
69. ДАОО. – Ф. 156. – Оп.1. – Спр.40.
70. Гвоздик В. С. Формування партійно-політичних сил на Півдні України (березень – серпень 1917 р.) / В. С. Гвоздик // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – Вип. XVIII. – С. 102–117.
71. Свободное слово (Херсон). – 1917.
72. Грушевський М. С. На порозі нової України: Гадки і мрії (Репринтне видання 1918 р.) / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1991. – 128 с.
73. Николаевская газета (Николаев). – 1917.

Турченко Г. Ф., Ядловская О. С. Деятельность общероссийских политических партий и организаций в южноукраинском регионе в условиях Центральной Рады

В статье рассмотрен процесс развития общероссийских партий и общественно-политических организаций на Юге Украины в эпоху УЦР. Наибольшей популярностью среди населения региона пользовались представители социалистических сил, которые были представлены на Юге ведущими социалистическими партиями – большевиками, меньшевиками, эсерами, эсерами-максималистами. В регионе получила развитие деятельность энесов и анархистов. Поддержку населения региона получили кадеты. Общероссийские организации консервативного направления, представленные местными обществами – "РУСЛО" (Херсон), "Свободная Россия" (Екатеринослав) и др., особой популярности среди жителей Юга не имели. Отношение общероссийских сил к УЦР было неоднозначным.

Ключевые слова: Центральная Рада, Южная Украина, политические партии.

Turchenko G. F., Yadlovska O. S. Activity of all-Russian political parties and organizations in the South Ukrainian region in the condetions of Central Rada

The process of development of all-Russian and socio-political organizations in the South of Ukraine in the age of Ukrainian Central Rada is considered in the article. Representatives of socialist forces, which were presented in the South by leading socialist parties – the Bolsheviks, the Mensheviks, the SRs, the SR-maximalists, were the most popular among the population of region. The Kadets got the support among the population of region. All-Russian organizations of the conservative course, presented by local societies – "RUSLO" (Kherson), "Svobodnaya Russia" (Ekaterinoslav) etc, had not particular popularity among inhabitants of the South. Relation all-Russian forces to Ukrainian Central Rada was ambiguous.

Keywords: Centralna Rada, Southern Ukraine, political parties.

УДК 94(477.5-477.6)“1918”

О. О. Поплавський

РЕПРЕСІЇ І ТЕРОР ЯК ОСНОВА БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ В НОВОСТВОРЕНИХ РАДЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІКАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 1918 Р.

Проаналізовано процеси встановлення влади більшовиків на Півдні України. На прикладі практичних кроків керівництва Донецько-Криворізької, Одеської, Таверійської радянських республік показано, що основу влади більшовиків складали насильство, репресії і терор. Охарактеризовані ключові напрями перетворень в різних сферах життя.

Ключові слова: влада, більшовики, насильство, репресії, терор.

В останні роки в українській історіографії набуває поширення напрямок наукового аналізу впливу регіонального фактору на національно-визвольну боротьбу, процеси державотворення, формування національної свідомості українського народу. Повернення вітчизняних істориків до проблематики регіональної історії зумовлено багатьма причинами, серед яких на перший план виходить необхідність розмежування політичних міфів та історичної дійсності. Тим більш що останнім часом в наслідок існуючого в українському суспільстві світоглядного конфлікту, посилення зовнішніх впливів на процеси формування історичних стереотипів, поширюється тенденція забарвлення оцінок подій минулого.

Використання цих стереотипів є зручною справою для тих чи інших політичних сил – воно не потребує великих інвестицій. Адже будь-яка історична подія вже відбулася багато років тому, причому відбулася без жодної участі її сучасного критика чи апологета. Але при «вмілому» зміщенні акцентів минуле може загострити сучасний внутрішній міжгромадянський світоглядний конфлікт в українському суспільстві, стати потужною політичною зброєю. Коріння цього конфлікту походять від того, що принаймні, старше та велика частина середнього покоління наших співвітчизників живе у полоні радянсько-російського міфологічного бачення історії, яке базується на тих схемах та матрицях, які закладалися у радянській школі та нав'язується засобами масової інформації сусідньої держави. Цій частині українського суспільства простіше жити в шаблоні подібних схем, іноді вони взагалі не бажають щось змінювати у власних переконаннях. Саме тому, можна погодитись з думкою відомого українського історика Я. Верменич, що дослідження

історичного минулого регіонів України сприятимуть деміфологізації багатьох сторінок нашої історії, поясненню сегментованості та різноспрямованості українського суспільства [1, с. 8 – 13].

У своїй відомій книзі «Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928)» С. Кульчицький зазначав, що найбільш недослідженою сьогодні залишається історія України першого радянського десятиріччя і особливо найменш висвітленими є початкові етапи комуністичного будівництва [2, с. 8]. Серед питань, які і сьогодні не привернули в достатній мірі уваги вітчизняних дослідників, залишаються події перших місяців післяжовтневого перевороту в Петрограді саме у регіональному вимірі. Цей нетривалий період отримав назву «тріумфальної ходи Радянської влади» у радянській історіографії. Для Півдня України цей період був пов'язаний із створенням на його теренах декількох псевдонезалежних радянських республік на чолі з маріонетковими урядами, керованими з більшовицького центру. Мова йдеться про Донецько-Криворізьку, Одеську та Таврійську радянські республіки.

У радянській історіографії ці питання або замовчувалися, або подавалися переважно у світлих тонах, знаходячись у рамках жорстких цензурних обмежень залежно від політико-ідеологічних впливів правлячої КПРС. На відміну від радянських часів сучасні вітчизняні історики, в першу чергу Т. Бикова, В. Солдатенко, Г. Турченко, О. Шишко та ін., зробили немало досліджень цього феномену. Але ще й досі багато питань, пов'язаних із створенням та короточасним існуванням цих республік, потребують поглибленого вивчення. Малодослідженими залишаються роздмухуваний більшовицькою партією терор по відношенню до «класових ворогів», діяльність каральних органів більшовицької влади – революційних трибуналів, штабів по боротьбі з контрреволюцією, червоногвардійських загонів, фінансові та грошові контрибуції та інші форми насильницьких військово-адміністративних заходів за допомогою яких на Півдні України проводився комуністичний експеримент в економіці і суспільному житті.

Створення південноукраїнських радянських республік було результатом продуманої централістичної політики більшовицького центру на чолі з В. Леніним. Підтвердженням цього стала сценарна тотожність розгортання процесів радянзації на їх територіях, використання єдиного арсеналу форм та методів узурпації економічного та суспільного життя. При цьому основою більшовицької влади у кожній республіці виступало насильство, а терор був органічним елементом офіційної політики радянських урядів.

У січні 1918 р. на IV обласному з'їзді Рад Донецького та Криворізького басейнів була проголошена Донецько-Криворізька радянська республіка. З першого дня її існування більшовицький терор стає системою планомірного проведення в життя насильства як знаряддя влади. Основою роботи новоствореного за зразком Радянської Росії юридичного апарату в Донецько-Криворізької республіці виступала так звана класова ненависть до ворогів революції. Усіляко роздмухувана керівниками республіки, вона виявилася ефективним знаряддям руйнування старого ладу, але не могла стати надійним інструментом для конструювання нового. Не маючи кодексів законів, народні суди, революційні трибунали, пролетарська міліція керувалися чи не єдиним тогочасним «законом» – «революційною совістю». А це був прямий шлях до беззаконня та свавілля. У зверненні до органів юстиції і революційних трибуналів Народний комісаріат юстиції республіки наголошував: «Всяке потурання і послаблення в боротьбі з ворогами робітників і селян є найбільшим злочином перед робітничим класом усього світу. Нещадність, твердість, рішучість і швидкість – такий девіз революційного пролетарського суду» [3].

Для рішучої боротьби з ворогами революції, саботажем і різними зловживаннями паралельно з народними судами створювалась своєрідна форма революційної юстиції – революційні трибунали. В січні 1918 р. Харківська Рада робітничих і солдатських депутатів прийняла «Положення про революційний трибунал». Головним завданням цього надзвичайного карального органу було, як зазначалося у Положенні, «боротьба з ворогами революції і нещадне переслідування мародерства та усіх видів зловживань промисловців і торговців, а також боротьба з саботажем чиновників та інших службовців усіх установ» [4, с. 291-292].

Справи звинувачених у приховуванні продовольчих припасів та предметів першої необхідності, таємний продаж їх за спекулятивними цінами розглядалися революційними судами або трибуналами. В середині лютого 1918 р., наприклад, на засіданні революційного трибуналу в Харкові розглядалась справа купця Риндіна про спекулювання. Трибунал постановив відправити підсудного на шестимісячні виправні роботи до одної з копалень Донбасу. При цьому продукти були конфісковані для розподілу серед мешканців Харкова [5]. За рішенням революційних трибуналів були проведені арешти з реквізицією майна серед торговців Нікополя та інших міст [6, арк. 142].

Керуючись декретом Раднаркому Росії від 28 жовтня 1917 р. про створення робітничо-селянської міліції, в більшості міст басейну теж були утворені загони пролетарської міліції. В окремих містах охорону громадського порядку Ради доручали загонам революційних солдат, іноді ці функції покладалися на Червону гвардію, яка фактично стає збройною силою Рад і відіграє вирішальну роль у захваті влади ними. Крім цього, в ряді районів існували спеціальні органи безпеки, які повинні бути забезпечувати громадський порядок і охорону населення. Так, у Катеринославі діяв комісаріат громадської безпеки. В січні 1918 р. у Харкові був створений губернський Головний штаб по боротьбі з контрреволюцією [7, с. 283]. Перебування червоних військ у населених пунктах звичайно супроводжувалося нескінченною стріляниною, десятками випадкових жертв, обшуками, розстрілами, грабунками й контрибуціями. Червоногвардійці та червоноармійці тероризували населення, грабуючи й знущаючись з нього. У фондах ЦДАВО України зберігається лист – прохання громадянина Василя Івановича Височина до Раднаркому ДКР від 21 лютого 1918 р. Звертаючись до уряду республіки, автор скаржиться, що «... 20 лютого об 11 годині вечора у двір будинку, де я мешкаю, приїхало 5 невідомих солдат, з яких 4 ввійшли до моєї квартири...вимагали, щоб я

видав їм розписку у тому, що зобов'язуюсь виплатити 25 тис. рублів 22 лютого до вечора, а інакше мене відправлять на копальні...» Така ж доля спіткала громадян Кабанова, Тарасенко та ін. [8, арк. 6-6 зв.].

В березні 1918 р. на ім'я уряду ДКР надійшов лист голови Чугуївської Ради про поведінку червоноармійців загону на чолі з М. Сичовим, який допомагав місту в «боротьбі з контрреволюцією». Автор пише «... до появи цього загону ніяких пострілів у нас не було й п'яні червоноармійці по вулицях не стріляли... В загоні є елементи з карним минулим... Товариші! Рятуйте нас! Робота не можлива. У місті паніка, а завтра обшуки, ревізії, арешти. Рятуйте, інакше робота наша пропадає й населення в кінець розлютиться на Раду, Червону армію...» [8, арк. 24].

Проводячи в життя декрети радянської влади, комісаріат фінансів ДКР на чолі з В. І. Межлауком прийняв постанову про ревізію сейфів у приватних банках [9]. Гроші, які зберігалися в сейфах, вносилися на поточний рахунок клієнтів в Державний банк, а золото конфісковувалося і передавалося в загальнодержавний фонд. Одночасно з цим постановою ПОРНГ від 19 лютого 1918 р. встановлювався фінансовий контроль над банками, касами і кредитними установами, які повинні були щотижня подавати відомості про стан поточних рахунків підприємств, а також всіх без винятку приватних осіб [10, арк. 8]. За розпорядженням голови Раднаркому республіки був встановлений контроль над поточними рахунками торговельних й промислових підприємств [11, с. 95]. Раднарком ДКР встановив податок на всі виплати з банків – по 25 копійок з кожних 100 руб., які сплачуються готівкою на утримання ПОРНГ та районних РНГ [12, с. 7-8].

З Росії прийшов й інший, суто більшовицький спосіб ліквідації фінансової кризи – контрибуції, ревізії, конфіскації, об'єктами яких були не тільки заможні верстви населення. В першу чергу промислові підприємства обкладалися податками на утримання червоногвардійців. Ці неمالі суми грошей, які збиралися із заводських кас без будь-якого відшкодування. У ЦДАВО України зберігається багато звернень завкомів на адресу Раднаркома ДКР з проханням повернути зібрані гроші, звільнити від їх сплати. Так, 2 березня 1918 р. завком робітників харківського заводу Е. І. Мельгозе звернувся на адресу уряду ДКР з проханням повернути 19981 руб. 18 коп., які були вилучені «за несення червоногвардійцями гарнізонної служби, оскільки ці гроші були зібрані з сум для розрахунку заробітної платні» [8, арк. 39]. Заводський комітет харківських заводів паропроводів, ливарно-механічного заводу «Економ» повідомляють Раднарком про неспроможність сплатити податок в розмірі 20 тис. руб на утримання червоногвардійців [8, арк. 66]. Поряд із звичайними податками з населення стягувалися і надзвичайні, одноразові, порядок накладання яких розробляла спеціальна комісія при Раднаркомі Донецько-Криворізької республіки. Так, для розвитку народного господарства басейну згідно з декретом Раднаркому ДКР «Про одночасний надзвичайний податок» в лютому 1918 р. великі капіталісти 12 міст басейну мали сплатити 42 млн. руб. [13, с. 230].

На початку лютого 1918 р. спецкомісією був вироблений проект майнового податку, яким обкладалися не лише капіталісти, а й куркулі. Надзвичайні податки запроваджували також місцеві Ради робітничих і солдатських депутатів, ревкоми, різноманітні військові команди. «Підвищення ставок дійсної нещадності по відношенню до заможних класів, введення прогресії в існуючий податок на спадщину, введення ряду інших податків та податку на розкіш – все це питання дня...», – писав «Донецький пролетарій» [14]. Перші контрибуції були накладені відразу ж після встановлення радянської влади в регіоні. Більшовики встановлювали надзвичайні податки, незгодних їх сплачувати – арештовували [15, арк. 31; 16, арк. 18-19]. Відділ з ревізії Ради робітничих і солдатських депутатів Горлівсько-Щербинівського підрайону 15 лютого 1918 р. приймає рішення накласти податок на майно братів Хлебникових «на користь Російської республіки» в розмірі 15% його вартості (4200 руб.). 4 березня 1918 р. на ім'я комісара Байрацького рудника надходить лист з того ж самого відділу, в якому пропонується «підвищити суму контрибуції з Хлебникових в 2 рази (8400 руб.). Термін сплати – 5 березня 1918 р.» [17, арк. 9, 23]. Подібні 15-відсоткові податки на майно і капітал були накладені на заможних громадян Барсегянца, Чусксона [17, арк. 10, 39]. «Спекулянти й капіталісти» м. Чугуєва були обкладені податками на загальну суму 155800 руб. [18, арк. 15-16]. На адресу повітової Рад Олександрівська, Бахмута, Верхньодніпровська, Маріуполя, Луганська, Новомосковська, Павлограда Катеринославською губернською Радою була продубльована телеграма з Петрограда за підписом Лациса, яка вимагала негайно приступити до нещадного обкладення податками заможних класів [15, арк. 87].

Значного удару зазнала середня ланка управління на підприємствах. Ревтрибунали були завалені масою доносів на майстрів, спеціалістів, дирекцію, а на місцях розвивається злісне цькування, насильство над технічною інтелігенцією. Особливо широкі масштаби цього явища мали місце на Донбасі та Харківщині. Через безглузді підозри червоногвардійці на станції Широка розстріляли одного з кращих управлінців Берестово-Богодухівського рудника інженера Паранова, загинув від кулі інженер товариства «Уніон» Зверев, а інженера з Чистяківських копалень Германа ревтрибунал перевів у вагончики. Без будь-якої причини пострілом червоногвардійця 18 січня 1918 р. був убитий управляючий рудника Ясинівського та Андріївського акціонерних товариств 27-річний Г. І. Данилов, відомий у краї як талановитий спеціаліст [19, с. 78].

Півтора місяці перебувала під арештом президія Ради з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії. В Харкові пройшли масові арешти інженерів різних спеціальностей після чого більшість з них виспали на примусові роботи. Результат подібної класової безглуздості швидко проявився – до квітня 1918 р. в Донбасі майже припинився видобуток палива. Через політичні битви шахти залишилися без російського лісу, англійських сталєних канатів, шведських гірничих інструментів, американських машин тощо. На деяких заводах Олександрівська, Катеринослава майже половина колективів не виконувала іншої роботи, крім сторожування цехів від розкрадачів. В доповідній записці на ім'я комісара м. Олександрівська начальник

місцевого дротяного заводу констатує: «...у зв'язку із нестачею сирого матеріалу, палива, грошових засобів та розладнання транспорту завод з 28 березня вимушений був зупинитися» [20, арк. 31].

Подібна ж картина була характерна для південної частини Херсонської і Бессарабської губерній, де у січні 1918 р. була проголошена Одеська радянська республіка з центром у м. Одеса. Також як у Донбасі Криворіжжя до Одеси були відряджені на керівну партійну та господарчу роботу відомі партійні працівники з Петрограду. Так, на допомогу Одеській організації ЦК РСДРП(б) направив наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. групу досвідчених революціонерів-професіоналів, більшість з яких брали участь у жовтневому перевороті в Петрограді – В. Г. Юдовського, П. І. Старостіна, Л. І. Рузера, О. К. Воровського та інших. Більшість з них очолили керівні посади в уряді Одеської радянської республіки, який був створений у січні 1918 р.

Після утвердження радянського режиму на території Одеської республіки розпочалося здійснення традиційних для більшовиків реформ. Було націоналізовано великі промислові підприємства, організовано робітничий контроль над виробництвом і фінансовою справою, були створені надзвичайні органи влади, що розгорнули боротьбу з «класовими ворогами» – Революційний трибунал на чолі з анархістом В. Белім, Рада безробітних, яку очолював анархіст Х. Рит. У структурі Ради Народних Комісарів республіки функціонувала Комісія з боротьби з контрреволюцією на чолі з М. Чижикивим та інші структури. Ці органи діяли від імені радянської влади, до їх складу входили матроси і робітники, які не мали ні необхідної професійної підготовки, ні юридичного права приймати рішення щодо життя та майна інших громадян. Так Рада безробітних розглядала питання контрибуцій, Революційний трибунал розглядав справи «контрреволюційних офіцерів, представників буржуазії». Ці структури, як правило, спиралися на органи примусу, роль яких виконували революційні матроси. Як й по всьому Півдню України терор був основою більшовицької влади.

18 січня ЦВК Румчерода обрав Раду народних комісарів ОНР, яка визнала вищу владу в обличчі петроградського уряду. А вже 21 січня група матросів арештувала відомого у місті лікаря В. Соколова, його сестру, чиновника Благодельського та вже на вулиці бойового генерала Л. Томашевича, який необачно привітався із затриманими. Жінку вдалося врятувати, а от інших було вбито та кинуте в море, що підтвердили комісар міста Д. Гур'єв та його замісник Милорадович [21].

Серед судових справ, які розглядались Революційним трибуналом в Одесі, показовою стала справа І. Бобовича, до якого позивались його колишні працівники за низький, на їхню думку, розмір платні. Трибунал прийняв рішення задовольнити прохання позивачів і зобов'язав І. Бобовича видати їм 40 тис. рублів і 9 тис. внести на користь безробітних. Після оголошення вироку на запитання когось із публіки, що буде, якщо І. Бобович не заплатить, голова трибуналу відповів, що для цього є «Алмаз» і «Синоп» [22]. Справа у тому, що на той час містом ходили наполегливі чутки про сотні арештованих, які томилися у тюрмах крейсера «Алмаз». Підтвердженням подібних чуток можуть слугувати слова колишнього комісара пошти і телеграфу уряду Г. Ачканова, написані ним у 1927 р. : «Коли Старостін став головою Раднаркому, то він розпочав боротьбу з власниками фабрик і заводів, направляючи їх до «Комісії з боротьби з контрреволюцією», яка засідала на крейсері «Алмаз». Там декого з буржуа й запеклих контрреволюціонерів списали «в расход» [23, с. 34].

14 лютого у газеті «Южный рабочий» член Румчороду Мазін підтвердив самосуд над членом президії відділу фронтової ради О. Тузом. У своїх споминах інженер Г. Гришко писав, що став свідком страти на «Алмазі» 8-10 осіб, яких зв'язали по двоє, прив'язали до ніг баласт й за вироком революційного суду кинули у море [24, с. 291]. У разі коли подібні факти висвітлювалися у газетах, більшовицька влада посилювала наступ на вільну пресу. Так, за статтю «Нельзя молчать!», де були такі слова: «Не можна мовчати, коли революційні матроси ставлять поза законом офіцерів, своїх і гайдамацьких, лише за те, що вони офіцери і не погоджуються зрадивши свої часто демократичні й соціалістичні переконання, присягнути самодержцям Смольного», влада намагалася закрити меншовицьку газету «Южный рабочий» [25].

За прикладом більшовицької Росії уряд Одеської республіки активно впроваджував репресивні методи подолання економічної кризи. На початку 1918 р. на території республіки склалася катастрофічна фінансова ситуація, тривалий час не виплачувалася заробітна платня робітникам й службовцям, не вистачало готівки. В таких умовах уряд республіки діяв злочинними методами – арештовував поточні рахунки, зламував сейфи, накладав контрибуції. Як відбувалося подолання фінансової кризи, розповів у своїх спогадах комісар фінансів республіки Л. Рузер: «...Нова влада потребувала грошей, а їх не було, тому довелось акуратно зламувати сейфи» [26, с.147].

Посиленню беззаконню та свавілля з боку влади на території Одеси сприяло прибуття у місто «визволителя» Харкова та Києва М. Муравйова, призначеного ЦК РСДРП (б) головнокомандуючим збройними силами республіки. Муравйов, який зразу почав вимагати для себе диктаторських повноважень, прибув до Одеси не сам, а на чолі червоногвардійських загонів, у яких на той час був «момент максимального розкладу, а ідеологом цих розкладених загонів був сам М. Муравйов» [27, с. 142].

Прибувши до Одеси, Муравйов наказав зібратися у приміщенні міської думи банкірам, фабрикантам, промисловцям тощо. Виступаючи перед ними, він заявив: «...від ваших палаців не залишиться й попелу. Ви повинні дати мені через три дні 10 млн., інакше я вас у воду кину, а ваші сімейства будуть віддані на розтерзання натовпу...» [28]. Також Муравйов повідомив одеську публіку заявою про те, що він у Києві розстріляв усіх офіцерів і генералів [29]. На думку колишнього голови уряду республіки В. Юдовського на момент прибуття М. Муравйова до Одеси більшовики впливу на маси не мали, тому не придумали нічого кращого, як передати владу від одного банкрута до іншого. Але цей акт відчаю нічого не змінив, тому що диктатура Муравйова нічого собою не являла, як нічого собою не являв і Муравйов [27, с. 143].

Вже незабаром все населення міста зненавиділо «визволителя» та його воїнство. Загони М. Муравйова почали тероризувати місцевих жителів, проводити обшуки, забирали гроші, навіть речі громадян. Апогеєм правління М. Муравйова в Одесі став розстріл 11 березня 1918 р. «революційними матросами» мирної демонстрації [30, с. 176].

Аналогічно розвивалися події і на території Кримського півострова, де на початку березня 1918 р. була створена Радянська соціалістична республіка Таврида. Більшовицька прискорена націоналізація промисловості, контрибуції, ліквідація ринкових відносин, робітничий контроль над промисловістю та розподілом та інші засоби не витягли господарство Криму з глибокої економічної кризи, а, навпаки, загострили її до краю.

З самого моменту створення Таврійської республіки більшовики почали впроваджувати до життя засіб для «підриву економічної сили буржуазії». Севастопольська рада визначила контрибуцію в 10 млн. руб. (внести готівкою протягом 48 годин), Ялтинський ревком – на 20 млн. руб., Феодосійська рада – в 5 млн. крб., Сімферопольська рада – в 10 млн. руб. Тих, хто відмовлявся виплачувати накладену більшовиками контрибуцію, у кращому разі чекав арешт [31, с. 67]. Голова Таврійського ЦВК Ж. Міллер через деякий час з гордістю розповідав: «На буржуазію була накладена контрибуція. У випадку її невиконання ми брали заручників. Від великої буржуазії взяли 200 чоловік. Зрозуміло, був спротив, адже жодна людина не бажає віддавати власний скарб задурно. Ми чоловік 10 – 12 змушені були розстріляти, і тоді контрибуція була внесена» [32, арк. 60]. В тих випадках, коли необхідну суму неможливо було отримати, уряд своїми декретами самочинно знімав потрібні йому гроші з власних рахунків мешканців Криму [33, с. 128].

Першим заходом радянської влади в Криму були заходи, спрямовані на пошуки грошей. 20 січня була проведена реквізиція всіх банків. 14 лютого був виданий наказ проте, що вся готівка обов'язково повинна бути здана до банків, казначейств чи ощадних кас. Застосовувалися засоби для того, щоб всі кредитні білети, котрі зберігалися у сейфах, були внесені на поточні рахунки в банках, щоб всі домовласники, які отримували орендну платню за квартири та інші помешкання, також вносили її до банків на власні рахунки. Якщо місячна доходність будинку перевищувала 300 руб., вони повинні були 50 % надлишку тієї суми вносити на рахунок сімферопольського військово-революційного комітету. Нарешті, з тієї ж метою, буржуазія була обкладена грошовою контрибуцією в декілька млн. руб. [34, арк. 27].

26 березня 1918 р. РНК Радянської Тавриди прийняв рішення мобілізувати буржуазію на «оборонні роботи». Для багатьох, кого мобілізували – хворих та людей похилого віку – це означало вірну загибель. Балаклавська та Ялтинська ради запропонували провести поголовну мобілізацію буржуазії. Анархіст О. Мокроусов на загальних зборах ради м. Феодосії запропонував «викоренити всю буржуазію, не розрізняючи засобів» [35, арк. 14].

Серед архівних матеріалів щодо діяльності різних партій в Криму партія кадетів з січня 1918 р. більше не простежується. Така ж сама доля спіткала й праве крило всіх соціалістичних партій півострова. Як згадував більшовик Виговський, у середині січня «більшу частину представників партій в тюрму посадили... Ми багатьох розстріляли, їх та їхні організації розгромили» [36, арк. 6].

Меншовики Севастополя справедливо зазначили, що «ми захищатися не зможемо. Червона Армія – це бандити, а не армія» [37, с. 26]. Подібну оцінку діям революційних загонів Севастополя дає Голова ЦВК Республіки Таврида Ж. Міллер, який зазначав: «Безлад розпочався тоді, коли прибув загін Шмакова. Він був у такому стані, що фактично нікому не підпорядковувався. Цей загін самостійної заселився в Європейський готель і займався пияцтвом, а у нас не було сили навести там порядок, бо він був сильніший за нас і ми були вимушені апелювати до Севастополя. Цей загін й робив безлад: самочинні обшуки, самочинні розстріли» [32, арк. 58-59].

Розгул терору та анархії став характерною ознакою більшовицького правління в Криму на початку 1918 р. Діяльність більшовиків сприяла тому, що так звана «класова ненависть» в цей час помножувалася на звирячу здобу натовпу, повну безкарність тих, хто «мав владу» та відверту незахищеність усіх прошарків населення. Як зазначали кримські дослідники А. Зарубін та В. Зарубін в цих умовах хаосу та безвладдя «... у багатьох з'являвся дуже зручний привід відплатити, помститися за колишні образи, пограбувати, принижувати, а то й просто забити» [38, с. 96].

Відомий свідок тих подій, ялтинський журналіст Аполлон Набатов надрукував в газети «Ялтинський голос» ряд матеріалів, в яких показав дійсне обличчя кримських більшовиків. Наведемо декілька фактів з його численних свідчень, котрі були надруковані в книзі братів Зарубіних: «Три імені, котрі сімферопольці не можуть вимовити без прокльонів: це сумновідомі товариші Міллер, Чистяков та Акімочкин. Свого роду лиха трійка, яка несла Тавриду вниз по Салгіру, в страшенну безодню. ... В Севастополі революцію заглиблював відомий триумвірат: Романець – Мокроусов – Спіро; в ялті відомі Нератов – Ігнатенко – Драчук. ... Настала ера «декретного соціалізму». Почалося спустошення кишень і майна, зайняття квартир та готелів різними шахраями. Пішли обшуки, побори та вимагання у населення, майже поголовно. ... Ялта невдовзі була оголошена соціалістичною комуною, і, можна було очікувати, що настане соціалістичний рай. Але цей рай виявився страшнішим за пекло. Тут панував не тільки антисоціалістичний лозунг «моє – моє», але й «твое – моє» та «його – моє». Благами комуни користувалися лише більшовики, всі ж інші оголошувалися «буржуями». Грабунок виконувався або в прямій формі, або у вигляді контрибуцій. ... Готель «Джаліта» був перетворений на постійний двір для всіх бродяг радянської влади. Туди приходив будь-який непотріб, займав кімнати і мешкав. Та якщо б тільки мешкав і користувався цим благом! Ні, все руйнувалося, знищувалося, забруднювалося до невпізнання» [38, с. 98-99].

Письменник В. Набоков, який на той час опинився у Ялті, писав: «...На ялтинском молу, где Дама с собачкой потеряла корда-то, лорнет, большевицкие матросы привязывали тяжести к ногам арестованных

жителей и, поставив спиной к морю, расстреливали их; год спустя водолаз докладывал, что на дне очутился в густой толпе стоящих навтыжку мертвецов» [39, с. 123].

У цілому, аналіз практичних кроків більшовицького керівництва радянських республік, які були створені на Півдні України на початку 1918 р., підтверджує, що державно-правова організація цих «буферних» держав будувалася за аналогією до радянської Росії, а їх політичні режими були тоталітарними. Усі ці республіки були утворені узурпаторами й колонізаторами, які мали за собою грубу збройну силу, але не підтримку населення. Нова влада цих територіальних утворень не змогла вирішити ні фінансову, ні продовольчу проблеми, зупинити безробіття, що швидко зростало, ріст цін на товари першої необхідності, а також злочинність. Широкомасштабні реквізиції, відвертий грабунок, терор проти «буржуазних класів» і представників інших політичних партій та організацій, помножені на невміння вести осмислену економічну політику в кінцевому підсумку підвело межу нетривалому періоду існування республік. Основою більшовицької влади на Півдні виступали репресії, терор, беззаконня, свавілля, класова ненависть до «ворогів революції». Республіки виступали свого роду форпостами для проникнення більшовизму в південноукраїнський регіон, які дозволяли більшовикам зупинити національно-визвольний рух. Події початку 1918 р. яскраво продемонстрували, що більшовицька диктатура, яка виступала у формі проголошення Донецько-Криворізької, Одеської, Таврійської республік виявилася чужим створенням і впала, не витримав ні зовнішнього тиску, ні внутрішньої перенапруги ні, в кінцевому випадку, власної бездоглядності

Джерела та література

1. Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні / Я. Верменич // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 3-21.
2. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928) / С. Кульчицький. – К. : Основи, 1996. – 396 с.
3. Возрождение (Харьков). – 1918. – 2 марта.
4. Великая Октябрьская социалистическая революция. Февраль 1917 - апрель 1918: сб. документов в 3-х т. / Под редакцией С. М. Королевского. – К. : Госполитиздат Украины., 1957. – Т.3. Борьба за распространение и упрочнение Советской власти на Украине. Декабрь 1917 – апрель 1918. – 1957. – 998 с.
5. Донецкий пролетарий (Харьков). – 1918. – 14 февраля.
6. Державний архів Дніпропетровської області (Далі – ДАДНО) – Ф. Р. 4367. – Оп. 1. – Спр. 9. – 148 арк.
7. История Украинской ССР: в 10 т. / Глав.ред.кол. : Кондуфор Ю. О. (пред.) и др. – К. : Наукова думка, 1984. – Т.6. Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917-1920). – 655 с.
8. Центральний державний архів виконавчих органів влади України (Далі – ЦДАВО України). – Ф. – 1822. – Оп. 1. – Спр. 3. – 113 арк.
9. Известия Юга (Харьков). – 1918. – 15 февраля.
10. Державний архів Харківської області. – Ф. – 71. – Оп. 1. – Спр. 367. – 96 арк.
11. Кихтев С. П. Октябрьская революция и первые социалистические преобразования в Донецко-Криворожском бассейне / С. П. Кихтев. – К. : Политиздат Украины, 1969. – 156 с.
12. Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, республики Советов Донецкого и Криворожского бассейнов. – Х., 1918. – 11 с.
13. Гончаренко Н. Г. В битвах за Октябрь (март 1917 – март 1918 гг.) / Н.Г. Гончаренко. – Донецк: Донбасс, 1974. – 252 с.
14. Донецкий пролетарий (Харьков). – 1918. – 17 февраля.
15. ДАДНО. – Ф. Р. 158. – Оп. 1. – Спр. 1. – 92 арк.
16. ДАДНО – Ф. Р. 158. – Оп. 1. – Спр. 2. – 87 арк.
17. Державний архів Донецької області. – Ф. Р. 2627. – Оп. 1. – Спр. 2. – 39 арк.
18. ЦДАВО України. – Ф. – 1822. – Оп. 1. – Спр. 5. – 39 арк.
19. Семененко В. І. Історія Східної України: Поновлення кайданів (1917-1922 роки) / В. І. Семененко. – Х. : Основа, 1995. – 400 с.
20. Державний архів Запорізької області. – Ф. – 47. – Оп. 1. – Спр. 31. – 140 арк.
21. Одесский листок (Одесса). – 1918. – 26 января.
22. Одесский листок (Одесса). – 1918. – 30 января.
23. Ачканов Г. От Февраля к Октябрю / Г. Ачканов // Октябрь на Одещине. Сб. статей и воспоминаний к 10-летию Октября. – Одеса, 1927. – С. 1-46.
24. Гришко Г. 1917 рік в Одесі. (Спомини з часів визвольних змагань) / Г. Гришко // Розбудова нації. – 1930. – Ч. 11 – 12. – С. 281–292.
25. Южный рабочий (Одесса). – 1918. – 28 января.
26. Рузер Л. Комиссариат финансов / Л. Рузер // Октябрь на Одещине. Сборник статей и воспоминаний к 10-летию Октября. – Одесса, 1927. – С. 146 – 149.
27. Юдовский В. Деятельность Одесского Совнаркома / В. Юдовский // Октябрь на Одещине. Сборник статей и воспоминаний к 10-летию Октября. – Одесса, 1927. – С. 138 – 145.
28. Одесский листок (Одесса). – 1918. – 7 февраля.
29. Известия Совета рабочих депутатов и представителей армии и флота (Одесса). – 1918. – 21 февраля.
30. Шишко О. Г. Одеська радянська республіка: політика терору / О. Г. Шишко // Інтелігенція і влада. Серія «Історія». 36. наукових праць – № 22. – Одеса, 2011. – С. 168 – 178.
31. Надинский П. Н. Очерки по истории Крыма. – Ч. 2. / П. Н. Надинский. – Симферополь: Крымиздат, 1957. – 231 с.
32. Державний архів Автономної республіки Крим (Далі – ДААРК). – Ф. – П. 150. – Оп. 1. – Спр. 551. – 33 арк.
33. Бунегин М.Ф. Революция и гражданская война в Крыму (1917-1920 гг.) / М. Ф. Бунегин. – Симферополь: Крымгосиздат, 1927. – 189 с.
34. ДААРК. – Ф. – П. 150. – Оп. 1. – Спр. 118. – 52 арк.
35. ДААРК. – Ф. – Р. 2238. – Оп. 1. – Спр. 5. – 38 арк.

36. ДА АРК. – Ф. – П. 150. – Оп. 1. – Спр. 264. – 41 арк.
37. Королев В. И. Черноморская трагедия (Черноморский флот в политическом водовороте 1917-1918 гг.) / В. И. Королев. – Симферополь, 1994. – 185 с.
38. Зарубин А. Г., Зарубин В. Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму / А. Г. Зарубин, В. Г. Зарубин. 2-е изд. испр. и доп. – Симферополь: Антикава, 2008. – 728 с.
39. Набоков В. Другие берега: Сборник / В. Набоков. – М.: Кн. палата, 1989. – 288 с.

Поплавский О. А. Репрессии и террор как основа большевистской власти в новосозданных советских республиках Юга Украины в начале 1918 г.

Проанализированы процессы установления власти большевиков на Юге Украины. На примере практических шагов руководства Донецко-Криворожской, Одесской, Таврической советских республик показано, что основу власти большевиков составляли насилие, репрессии и террор. Охарактеризованы ключевые направления преобразований в разных сферах жизни.

Ключевые слова: власть, большевики, насилие, репрессии, террор.

Poplavsky O. O. Repression and terror as the basis of Bolshevik's power in a newborn Soviet Republics in the South of Ukraine in the beginning of 1918

The processes of Bolshevik's regime establishment in the South of Ukraine were analysed. On the example of practical steps of guidance Donetsk-Krivorozhskaya, Odesskaya, Tavricheskaya soviet republics it is rotined the bases of power of bolsheviks are violence repression and terror was made by violence, repressions and terror. The key trends of transformations to the different spheres of life are described.

Keywords: power, Bolsheviks, violence, repression, terror.

УДК 94(477):323.1“1919/1923”

В. Г. Бондаренко

ОСОБЛИВОСТІ ВІЛЬНОКОЗАЦЬКОГО РУХУ У 1919–1923 рр.

У статті аналізуються зміни в соціальній базі Вільного козацтва у 1919-1923 рр. та його характер. Вивчаються форми його існування у цей період. Досліджуються особливості вільнокозацького руху у вищезначений період, які впливали з міжнародної ситуації, загальнополітичних проблем, специфіки військового будівництва. Джерельною базою статті є архівні документи, мемуари та публікації періодичної преси тих часів.

Ключові слова: вільнокозацький рух, Українське національне вільнокозацьке товариство, “отаманищина”, “партизанщина”.

Події Української революції та війн за її незалежність у 1917-1923 рр. викликають не тільки академічний інтерес, а і є частиною національної свідомості та політичної ідеології сучасної української держави. Хоча у ці роки українському національно-визвольному руху не вдалося досягти поставленої мети – незалежності України. Наслідком цих подій стало утворення модерної української нації і певний досвід державного будівництва. Важливим був військовий аспект розбудови держави, таким він залишається і досі. Тому не дивно, що сучасна українська держава повинна використати досвід тих часів і не повторювати помилки попередників. Більше двох років у Верховній Раді України знаходиться проект Закону України “Про козацтво і козацькі організації”. Існує Координаційна Рада з питань козацтва, продовжують діяти більше 30-ти всеукраїнських козацьких організацій. Між ними продовжується гостра дискусія про шляхи розбудови козацтва та його місце в структурі оборони держави. На наш погляд, останні 20 років не створили державну ідеологію та політику щодо сучасного козацтва. Тому досвід 1919-1923 рр. є актуальним і для сучасної української держави.

Проблеми державного будівництва 1919-1923 рр. почали вивчатися зараз же після завершення українських національно-визвольних змагань. Необхідно відокремити два напрямки в історіографії проблеми: дослідників УРСР та представників зарубіжної української історіографії. Відзначимо праці радянських істориків, присвячених подіям 1919-1923 рр., Р. Ейдемана та М. Какуріна, І. Кулика, М. Супруненка, І. Кураса [1-4]. Ці роботи мали недоліки, притаманні всій радянській історіографії – заангажованість, нетерпимість, хибна теоретико-методологічна база, закритість багатьох архівних документів для істориків. Все ж таки, особливо у працях М. Супруненка, використаний значний фактичний матеріал та зроблена спроба проаналізувати події.

Інший напрямок в історіографії був представлений роботами, як безпосередніх учасників цих подій, так і пізнішими спробами дослідити цю проблему. Серед робіт першої групи дослідників це історико-мемуарні праці В. Винниченка, П. Христюка, І. Мазепи [5-7]. До недоліків їх робіт віднесемо заідеологізованість, відірваність від джерельної бази. Влучно з цього приводу висловився відомий історик і політолог І. Лисяк-Рудницький: “... Вони нічого не забули і нічому не навчилися...” [8, с. 39-51]. Безпосередньо добі Директорії були присвячені праці М. Стахівки [9]. Досліджуючи військове будівництво УНР, автори не зверталися до проблеми вільнокозацького руху у 1919-1923 рр. Згадки про його існування ми знаходимо лише у статтях його безпосередніх учасників [10; 11]. Отже, ні в радянській історіографії, ні в зарубіжній українській історіографії проблема вільнокозацького руху у 1919-1923 рр. залишалася фактично недослідженою.